

tomných podnikových sociologů asi trochu záviděli I. Hradecké (Škoda, k. p. Plzeň), která nechala nahlédnout do své každodenní praxe plně odpovídající představám o práci sociologa. Poměrně dlouhá tradice sociologického pracoviště v plzeňské Škodovce poskytuje bohatý materiál pro sekundární analýzy, je zde založen longitudiální výzkum, k dispozici je a dále se rozvíjí pružná datová báze atd. Posledním referentem byl J. Hudeček (Ústav pro filozofii a sociologii, Praha), který přítomné seznámil s výsledky velkých reprezentativních šetření týkajících se postojů československé mládeže k technickému rozvoji a k důsledkům technických změn v oblasti práce. Konferenci celkově zhodnotili a průběh diskusí shrnuli J. Bunčák a M. Tomšík.

Z uvedeného přehledu je snad patrné, že se na letošní konferenci hodně bilancovalo. Domnívám se, že důvodem této skutečnosti nebylo jen to, že v říjnu letošního roku uplyne 15 let od konání I. celostátní konference podnikových sociologů. Důležitou roli v této souvislosti jistě hrál fakt, že sociologové zabývající se problematikou práce a podniku si jsou dobře vědomi nových a vyšších nároků, které na ně nejbližší budoucnost bude klást. V této souvislosti se snažili dosaavadní úspěchy a neúspěchy zrekapitulovat a zhodnotit, do jaké míry jsou na nové úkoly připraveni.

Konference byla, jak od předsednického stolu, tak v kuloárech, hodnocena jako přínosná. Na většinu přednesených příspěvků navázaly bohaté diskuse. Někteří přihlášení referující se dokonce rozhodli prostor pro diskusi rozšířit a vzdali se svého vystoupení. Se všemi příspěvky, tj. přednesenými i nepřednesenými, se lze seznámit ve sborníku vydaném Sekcí sociologie práce a podniku Slovenské sociologické společnosti.

Jadwiga Šanderová

Symposium o stimulaci pracovního chování

Problémy stimulace a motivace pracovní činnosti jsou již řadu let středem pozornosti sekce sociologie práce brněnské pobočky Československé sociologické společnosti při ČSAV. Mimo pravidelně pořádané sociologické večery, na nichž jsou tyto otázky rozebírány, byly některé aspekty uvedeného problému předmětem jednání symposia, které se konalo v lednu 1986. Snaha o hlubší analýzu užší škály těchto problémů vedla brněnskou pobočku Československé sociologické společnosti při ČSAV spolu s katedrou marxisticko-leninské sociologie Filozofické fakulty UJEP v Brně k rozhodnutí svolat na leden 1987 symposium zaměřené na téma: *Sociologické souvislosti účinné stimulace požadovaného pracovního chování*. Cílem symposia bylo přispět k rozpracování problematiky zvláštností stimulačních procesů v podmínkách přechodu k intenzifikaci výrobní činnosti.

V zájmu prohloubení aktivní účasti a respektování vymezeného tematického rámce byl organizátory zvolen netradiční přístup: v září 1986 požádali všichni zájemci o účast na sympoziu ostatní přihlášené účastníky o expertní posouzení omezeného počtu otázek obsahově zaměřených k tématu setkání. Reakce na rozzeslané otázky získali autoři do konce roku 1986 a výsledky jejich rozboru prezentovali na sympoziu. Vlastní jednání proběhlo ve třech obsahově navazujících sekcích. Organizace jednání těchto sekcí byla jednotná: úvodní slovo, rozbor stanovisek skupiny expertů a diskuse.

První sekce se zabývala problematikou *stimulátorů požadovaného pracovního chování*. Úvodní slovo přednesl Antonín Burian (Ústav racionalizace a řízení práce, Brno). Navázal na některé problémy zformulované na sympoziu v roce 1986 a řadu svých názorů doložil poznatky ze sociologických průzkumů. Rozebral některé zásady změn hospodářského mechanismu v ČSSR s důrazem na lidský faktor, ve vztahu ke stimulátorům požadovaného pracovního chování a ve vztahu k cílové a instrumentální orientaci pracovníků (viz dále). Navázal na úvodní slovo vyhodnocením problému *substituce odměny za trvale dobrý výkon*. Uvedl, že experti preferují jako nejvhodnější typ odměny časovou výhodu (zkrácení pracovní doby, prodloužení dovolené, změna režimu pracovní doby apod.), dále uvádějí peněžní odměny a zajištění vyššího starobního důchodu. Tyto názory byly konfrontovány s poznatky získanými dotazováním vedoucích pracovníků zemědělských podniků a jiných pracovníků v zemědělství.

V diskusích vystoupili: Libor Musil (Ústav ekologie průmyslové krajiny ČSAV, Ostrava) *Požadované pracovní chování z hlediska vztahu dílčích a celospolečenských zájmů*, Tomáš Sirovátka (Brněnské výstavy a veletrhy, Brno) *Stimuly a pra-*

covní motivace. Jiří Klement (Pozemní stavby, Brno) *Vliv propagace výsledků práce jednotlivce na jeho individuální pracovní postoje*, Libuše Lukášová (Metra, k. p., Blansko) *Podíl řídicího pracovníka na pracovních výsledcích*, Jana Šindlářová (Ústav pro další vzdělávání veterinárních lékařů, Brno) *Stimuly zvyšující zájem o tzv. neatraktivní profese*, Iva Pospíšilová (Výzkumné pracoviště ekonomiky a řízení výrobní sféry UJEP, Brno) a Milan Gavlás (Právnická fakulta UJEP, Brno) *Systém pracovních právních norem jako stimulátor pracovního chování* a další.

Druhá sekce se zabývala problematikou *Jednotlivec, společnost a tvůrčí práce*. Diskusi uvedl Ferdinand Koudelka (Drupos, Olomouc), který se zmínil o problematice vztahu zájmu jednotlivce a společnosti a o faktorech podmiňujících tento vztah. Na úvodní slovo navázal rozbořem expertních posudků k otázkám stimulátorů činnosti tvůrčích pracovníků. Mimo jiné se zabýval otázkou tzv. hygieny duševní práce.

V dalším jednání pak vystoupili: Yvonna Ronzová (Vysoké učení technické, Brno) *Peněžní odměna jako faktor výkonu*, Josef Musil (Výzkumný ústav výstavby a architektury, Brno) *Faktory ovlivňující jednotu zájmů jednotlivce a společnosti*, Arnošt Balcar (Institut řízení, Praha) *Faktory prostoru pro tvůrčí aktivitu lidí*. Příspěvek zaslali Miloslav Tomšík (Vysoká škola ekonomická, Praha) *Odměňování za práci*, Vladimír Svítek (Ústřední vědeckoinformační středisko ČSLA, Praha) *Vztah práce a naplňování životních tužeb* a další.

Třetí sekce, jejímž jednáním prolínala témata dvou sekcí předchozích, měla téma: *Sociální klima jako výrazný stimulátor pracovního výkonu*. Miroslav Gregor (Filozofická fakulta UJEP, Brno) upozornil v úvodním slovu na význam sociálního klimatu a seznámil přítomné s výsledky rozboru názorů účastníků na úlohu stimulů obsažených v samotné pracovní činnosti a vlivu vžitého způsobu práce na volbu kombinace stimulů pro určitý typ pracovní činnosti.

V diskusi se Jana Šindlářová zabývala otázkou stimulů, které nejsou obsaženy v pracovní činnosti samé. Příspěvek, zaměřený na problematiku sociálních jistot, zaslal Vladimír Nezdařil (Krajská politická škola, Brno).

Účastníci zpracovali po ukončení sympozia své příspěvky písemně a prostřednictvím přípravného výboru je rozeslali zájemcům.

Rozsah problémů, které byly na sympoziu otevřeny, byl (přes veškerou snahu přípravného výboru) značný. Proto nebylo možné zformulovat podrobné závěry, řada otázek zůstala otevřena a stanou se předmětem dalšího jednání. Nicméně v průběhu diskuse vykrystalizovala některá ucelenější stanoviska, která je možné stručně shrnout následovně:

1. Pracovníci hodnotí svou práci optikou soustavy kritérií. Vztahy mezi jednotlivými kritérii se v rámci dané soustavy neutvářejí nahodile, ale jsou strukturovány v závislosti na podmínkách realizace pracovní činnosti a vlastnostech činnosti samé. Je možné určit takové soustavy kritérií hodnocení pracovní činnosti, které jsou typické pro určité kategorie, popřípadě skupiny pracovníků. Navrhované soustavy stimulů pracovního chování by měly odpovídat zjištěným, typickým soustavám kritérií hodnocení. Tyto návrhy je navíc nezbytné doplňovat informací o podmínkách, za nichž jsou navrhované soustavy stimulů schopny působit požadovaným směrem.

2. Empiricky je možné zachytit velký počet různorodých kritérií hodnocení pracovní činnosti a jim odpovídajících motivů pracovního chování. Zdá se, že z hlediska aktivizace intenzifikačních procesů je vhodné uspořádat empirickou mnohost prvků pomocí členění na kritéria instrumentální a cílová. To znamená rozlišovat, zda je práce hodnocena spíše jako prostředek, nebo spíše jako cíl. Pracovní chování směřující k intenzifikaci výrobních procesů je podmíněno aktivizací cílových motivů, a tedy přítomností cílových kritérií v hodnotovém „žebříčku“ pracujících.

3. V závislosti na významu aktivizace cílových motivů pro intenzifikační procesy je třeba položit důraz na využívání tzv. vnitřních stimulů (tj. stimulů obsažených v práci samé), vhodně kombinovaných se stimuly vnějšími (tj. stimuly, které vycházejí z ostatních sfér životního způsobu člověka a které jsou na pracovní chování sociálně vázány).

4. Tvůrčí práci je možné chápat jako činnost směřující ke kombinaci stávajících informací a vytváření informace nové. Takto vymezená tvůrčí práce je protikladem rutiny.

5. Téměř každá práce obsahuje tvůrčí prvky. Otázku míry tvořivosti určité pracovní činnosti není vhodné redukovat na problematiku tzv. obsahu práce. Zdá se, že dosud užívaná kategoriální dvojice „obsah“ (činnostní složka) a „charakter“ (vztahová složka) práce, není pro posouzení míry tvořivosti práce adekvátní.

začnících funkcí volného času a jejich vlivem na hodnotovou orientaci lidí. Poukázal na potřebu řízeného ovlivňování sféry volného času pracujících a na úlohu volného času při zprostředkovávání kulturních hodnot socialismu. Referát prof. L. Paradeho z Lipska byl inspirativní z hlediska uplatnění výzkumných metod používaných v NDR při zkoumání kultury ve venkovských oblastech. Poukázal na existenci různých mechanismů v přístupu ke kultuře u městského a venkovského obyvatelstva a na potřebu zkoumání akumulace kulturního potenciálu ve venkovském osídlení.

Rovněž hosté z MLR využili ve svých příspěvcích údajů ze sociologických výzkumů. L. Szabó (Akademie věd, Debrecen) hovořil o problematice systému hodnot v kultuře rozvinutého socialismu a upozornil na některé negativní trendy, které s sebou přinášejí procesy modernizace a komercializace kulturního života v MLR. Negativní vlivy pramení především z neregulovaného působení tržních mechanismů v kultuře a ze „spotřebitelského“ vztahu ke kultuře prosazujícího se ve způsobu života. Referát prof. P. Soóse (Akademie věd, Debrecen) se vyznačoval problémovým přístupem k hodnocení kulturní politiky v Maďarsku. Zabýval se realitou tzv. kulturního pluralismu v MLR a jeho odrazem v konfrontaci ideologických názorů preferujících často kosmopolitismus a nacionalismus v přijímání i tvorbě kultury.

Bulharští účastníci se zaměřili především na dílčí otázky z oblasti estetiky a teorie kultury. Širším souvislostem se věnovala pouze R. Dragneva z Ústavu sociologie AV BLR v Sofii, která se zaměřila na sociologické aspekty masové komunikace a zdůraznila potřebu jejich výzkumu, umožňující na základě znalostí místních podmínek sociotechnicky ovlivňovat přijímání nových kulturních obsahů, forem a inovací.

Diskusní příspěvky účastníků z Československa lze pouze výběrově a schematicky utřídít do několika nejčastěji se vyskytujících tematických okruhů. Největší pozornost byla pochopitelně věnována filozofickým a metodologickým otázkám teorie kultury v příspěvcích Z. Lehmannové, M. Bartoše, O. Machoninové, K. Hnízdové, J. Herfurtové (všichni z Filozofické fakulty UK v Praze) a dalších. Problémům koncepce teorie kultury jako studijního oboru a jejího vztahu k praxi se věnovala J. Oliveriusová z pražské a A. Fischerová z bratislavské univerzity. Na konferenci byla dále zmíněna problematika kulturně výchovné činnosti (K. Škoda, FF UK, Praha a jiní), životního prostředí (J. Ortová, FF UK, Praha), komunikačních aspektů kultury (J. Haman, Státní knihovna ČSSR, Praha, D. Kožušníková, FF UK, Praha).

Nezanedbatelnou součástí konference tvořily příspěvky do diskuse, které byly orientovány sociologicky nebo byly k sociologické problematice vztaheny. Vedle již uvedených koreferátů zahraničních účastníků lze mezi ně zařadit vystoupení J. Peškové (FF UK, Praha), která z filozofického hlediska poukázala na nutnost sociologické analýzy problémů zprostředkování kultury mladé generaci. M. Cejp (Ústav pro výzkum kultury, Praha) charakterizoval v diskusi zaměření vědeckovýzkumné činnosti Ústavu pro výzkum kultury a soustředil se zejména na problematiku zkoumání kulturní úrovně a kvalitativních aspektů participace na kultuře jako důležitého úkolu pro posílení aktivní role člověka ve společnosti. Příspěvek P. Kováčka z partnerského ústavu z Bratislavy lze označit za odvážný pokus o použití metod strukturálního funkcionalismu z hlediska marxisticko-leninské sociologie při hodnocení problematiky funkcí kultury. M. Matějů (FF UK, Praha) se zaměřil na problém – který na konferenci vystoupil jako aktuální – řešení vztahu mezi teorií a empirií a mezi teorií a praxí. Upozornil na specifikum sociologie kultury a její význam jak pro teoretické zázemí ostatních společenských věd, tak pro aplikaci poznatků v praxi. Svoje stanovisko doložil na příkladu sociokulturních výzkumů, které jsou již dlouhodobě realizovány katedrou teorie a řízení kultury FF UK v Praze v rámci SPZV či ve spolupráci s Ústavem pro filozofii a sociologii ČSAV, Ústavem pro výzkum kultury, a jejichž výsledky jsou využívány státními a stranickými orgány. F. Malina ministerstvo kultury ČSR, Praha) ve svém diskusním příspěvku vytyčil některé důležité problémové okruhy (demokratizace kultury, masové kultury, sepětí teorie s praxí), jimiž by se soudobá teorie kultury měla zabývat. V. Soukup (FF UK, Praha) se věnoval různým pojetím kultury v kognitivní antropologii. Při rozboru vývojových trendů americké kulturní antropologie zdůraznil roli sociobiologie při studiu člověka a kultury. Podtrhl význam teorie kultury jako vědní disciplíny, která provádí kritickou analýzu buržoazních teorií kultury. L. Hora (FF UK, Praha) se invenčně pokusil překonat tradiční filozofický přístup k otázkám mravní kultury. Zdůraznil nutnost integrálního studia morálky z pozic filozofie, sociologie, psychologie, teorie kultury a dalších spo-